

Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка

Лабораторія славістичних студій

STUDIA METHODOLOGICA

Випуск 9

Альманах видається з 1993 року

ТЕРНОПІЛЬ
2001

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

М. Братасюк (Тернопіль). До питання методологічних засад сучасної філософії аналізу.....	3
М. Лабашук (Тернопіль). Диференційно-синтетичний підхід (функціоналізм) у психолінгвістиці.....	7
О. Лещак (Тернополь). О методе, методологии и методологических основаниях функционального прагматизма в лингвистике.....	11

МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Г. Дядюра (Черкаси). Образність у науковому стилі (два підходи до однієї проблеми).....	20
---	----

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

А. Юдин (Київ). Игра словами (художественная организация эссе А.Битова).....	32
--	----

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Н. Ашиток (Київ). Моделі творення багатозначних слів.....	38
Е. Захарчук (Київ). Заимствования из английского языка в терминологию предпринимательства.....	41
О. Ємець (Хмельницький). Роль концептуальних метафор у створенні авторської картини світу.....	45
Т. Сергунина (Тернополь). Механизм создания поверхностного уровня интеграции текста.....	49
В. Вакарюк, Л. Вакарюк (Тернополь). Сущность сравнения как лингвистического явления.....	54

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

А. Мережинская (Київ). Тема власти в русской постмодернистской прозе (десакрализация образов “диссидента”, “пророка”, “классика”).....	58
Т. Полевая (Севастополь). Использование творчества Н.Гумилева во внеклассной воспитательной работе.....	63
А. Глотов (Тернополь). Sacrum наизнанку.....	68
Z. Matušová (České Budějovice). Neodvátá bolest návratů (o válečné próze Viktora Astafjeva).....	71

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Ф. Пустова (Донецьк). Науково-методичний посібник нової якості.....	75
---	----

Альманах внесено до Переліку фахових видань
ВАК України №5 від 10.05.2000 за спеціальністю «філологія».

Публікації в альманаху визнаються фаховими
ВАК України згідно наказу №2-01/10 від 13.12.2000 за спеціальностями
«філософія», «соціологічні та політологічні науки».

Друкуються за рішенням Вченої ради ТДПУ ім. В. Гнатюка.

Науково-редакційна рада

Зд.С.Адамчик, М.Братасюк, С.Букчин, О.Глотов, Р.Гром'як, В.Зуєв, В.Кравець, Е.Касперський,
М.Лабашук, О.Лещак (головний редактор), І.Пасько, В. Сердюченко, Ю.Ситько (відповідальний
редактор), С.Ткачов, Г.Тиртова, І.Удварі, М.Чаркіч, Я.Ядацький, В.Ярошовець.

Адреса редакції: 282027, Тернопіль 27, а/с 554.
E-mail: sitko@freemail.com.au; glotov@tspu.edu.ua

Редакція не завжди поділяє погляди авторів.

Матеріали друкуються мовою оригіналу
із збереженням авторської стилістики.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Марія БРАТАСЮК

© 2001

**ДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД СУЧАСНОЇ
ФІЛОСОФІЇ АНАЛІЗУ**

Американський філософ Б. Страуд, осмислюючи нинішній стан аналітичної філософії, писав: «Метафізикою знову з усіх сил займаються. Для Рассела пошукувано наукою була логіка. Він здійснював експліцитні редукції, адекватність яких була лише питанням логіки. Нинішні «аналітичні» філософи шукають таку загальну теорію мови, яка якнайкраще пояснить розуміння ними всього, що ми говоримо і думаємо про світ в науці і кругом» [1: 58]. Нинішні англо-американські філософи уже не заявляють про «смерть» аналітичної філософії. Даний напрям є одним з небагатьох на Заході, що зберегли свій потенціал і довели здатність до вдосконалення. Це простежується і у виникненні нових проблем, і в постановці питань, і в збереженні тісного зв'язку з вихідними принципами, закладеними ще представниками класичного аналізу. В рамках цієї філософії йде інтенсивне переосмислення класичної спадщини Б. Рассела, Л. Вітгенштейна, Д. Мура та інших представників класичної доби аналітичної філософії з метою застосування її на сучасному етапі розвитку. «В центрі уваги, – пише А. Грязнов, – виявляється здатність аналітичної філософії гнучко і неупереджено розглядати фундаментальні проблеми, в якій би області наукового, буденного чи філософського знання вони не виникали» [2: 82].

Неупереджений погляд на сучасну аналітичну філософію дозволяє висувати, що радикальні зміни відбуваються не лише в розв'язаннях, що пропонуються для класичних проблем, але такі ж зміни спостерігаються в інструментарії досліджень, і це дозволяє вважати, що відбувається еволюція класичної епістемологічної програми від об'єктивізму до конструктивізму, до синтетичної єдності об'єктивного і суб'єктивного, рух від моделі «нейтрального спостерігача» запропонованою класичною філософією аналізу, до моделі з когнітивним агентом.

Ці якісні зміни зумовлені багатьма чинниками, в тому числі загальноцивілізаційною тенденцією інтенсивного зростання інформації, що передається насамперед через глобальне інформаційне поле. Поряд із кількісним зростанням знання відбувається зміна його якості та значимості, ролі у повсякденному житті сучасної людини. На зміну засобам механічного впливу на світ, прийшли інформаційні засоби регулювання світу.

Аналіз проблеми референції зумовив радикальну зміну засновків епістемологічних досліджень. Велику роботу в цьому напрямі здійснили В. Куайн та В. Селларс. Дослідженнями першого було доведено, що прояви референції релятивні певній концептуальній схемі, а тому знання, в тому числі і наукове, не має підстав претендувати на об'єктивність і незалежність від системи описування. В. Селларс критикою «міфу даних», довів, що сприймання є невіддільним від концептуалізації, а тому «ідея досвіду» не витримує критики [161, 173].

Пізнання неможливе без розвитку, розвиток це і є форма пізнання. Забезпечуватися він може тільки шляхом долання існуючих пошукових настанов, способів, методів, правил. Світ значно складніший і різноманітніший, ніж невеличка сфера нашого досвіту і, тільки відкрившись нескінченності, можна розширити сферу свого буття і міцніше закріпитись у ньому [4: 73]. Хаос є характерною рисою пізнання, – стверджують епістемологічні анархісти. Цілком свідомо вони роблять ставку на всякі методологічні порушення, «помилки», «відхилення», «хаотичність». П. Фейєрабенд, фундатор цього напрямку, писав: «Наука є більш «розумною» та ірраціональною, ніж її методологічні зображення. І вони слугують перешкодою до її розвитку, оскільки... намагання зробити науку більш «раціональною» і більш точною знищує її» [5].

З огляду на ці ідеї, вважати висновки Куайна і Селларса трагічними для наукового знання немає жодних підстав. Пізнання, в тому числі наукове – це творчий процес, що неможливий без свободи. Відмова від стереотипів, застарілих поглядів, що є неадекватними потребам життя, відкритість інноваціям, рішучість і сміливість у відстоюванні нових поглядів – це свідчення високого духу і внутрішньої свободи. М. Бердяєв писав: «Істина завжди пов'язана із свободою і дається лише свободі» [6: 41]. Але вона і народжується в свободі, є породженням самої свободи. «Все принципово нове – позаметодологічне, оскільки метод є лише структуроване старе», – наголошує А. Козловський [7].

Висновки з досліджень В. Куайна В. Селларса сприяли зростанню релятивізму в теоріях пізнання. Це стосується і альтернативних епістемологій, що наголошують на практичній функції пізнання, а не теоретичній, на значимості індивідуальних характеристик суб'єктів пізнання. Частиною конструктивістських епістемологій, а також дискусією «реалістів» та «анти-реалістів» було доведено, що реальності «самої – в собі» не існує. Людина створює картину світу і мислення. Картина світу без людини означає зникнення і самої картини. Механізми організації досвіду, аналізовані Куайном і Селларсом, – це і є механізми організації самого світу.

Як зазначають дослідники, радикальний конструктивізм дуже схильний до репресивності, як по відношенню до об'єкта, так і стосовно суб'єкта, а тому, щоб запобігти цій репресивності і отримати достовірне знання, необхідно вибудувати плюралістичну конструктивістську епістемологію. Зрозуміло, що методологічною засадою для цього є прийняття принципу плюралізму, згідно з яким різні системи опису світу є рівноцінними. Л. Н. Столович слушно зазначає, що такі типологічні категорії як «ідеалізм», «матеріалізм», «раціоналізм», «ірраціоналізм», «емпіризм», «сенсуалізм», «діалектика», «інтуїтивізм» і т. д. можуть характеризувати ту чи іншу конкретну філософську систему тільки в своїй сукупності [8: 46]. Тому він пропонує поняття системного плюралізму для характеристики поглядів того чи іншого мислителя.

Системний плюралізм передбачає діалогічну взаємодію включених у нього елементів. Завдяки цьому філософія постає як прояв буття в культурі, як один діалогічний культурний простір. Але цей простір, – пише Л. Н. Столович, – «явно «не-евклідовий», це – простір багатьох просторів. Платон має безконечні резерви все нових і нових аргументів, відповідей, питань у суперечці з Арістотелем: Арістотель також виявляє безконечні можливості «форми форм», відповідаючи на заперечення Платона. Кант безконечно змістовний і осмислений у бесідах з Платоном, Гегелем, Гусерлем, Марксом... Філософія – як феномен культури [...] драма з усе більшою кількістю діючих осіб [...] філософія живе в поєднанні і одночасному взаємопородженні різних форм безконечно-можливого буття і різних форм його розуміння» [9: 47].

В. Джеймс в роботі «Плюралістичний всесвіт» монізм і плюралізм подає як гранично загальні філософські принципи. Книга була задумана з метою вдосконалення стосунків зарационалізованої людини з абсолютотом. Моністична картина світу, за В. Джеймсом, не відповідає новим реаліям життя, є застарілою і потребує корекції. Мислитель заперечує моністичну прямолінійність, згідно з якою «раціональність є єдиною і неподільною: якщо всесвіту не властива ця неподільна раціональність, то він має бути повністю ірраці-

ональним, і ніяким відтінкам, ніяким змішуванням, ніяким компромісам тут немає місця» [10: 41].

В. Джеймс, представник прагматизму, писав, що філософ все хоче пояснити, будучи сам зануреним у всесвіт. Філософія може бути «найбільш значущим вираженням того, як всесвіт реагує на самого себе... Наші філософські системи збільшують собою потік буття, вносять у нього свої власні риси. Вони є частинами всього того, що робить нас живими істотами. Наші думки визначають наші дії, і наші дії, у свою чергу, визначають природу світу» [10: 175]. Конструктивістські настрої простежуються у В. Джеймса доволі чітко. Він відстоює ідею плюралістичного, але єдиного всесвіту, пов'язаного «формою нанизаності, божественності, суміжності або зчеплення».

Представники сучасної філософії аналізу, обґрунтовуючи теоретичні переваги плюралізму перед монізмом, наголошують на відсутності єдиної теорії плюралізму, оскільки вони різняться одна від одної, як і будь-які інші світоглядні теорії. По-друге, жодний серйозний плюралізм не наполягатиме на абсолютній істинності своєї позиції, і ще одна важлива перевага є в тому, що для плюраліста можлива зміна своєї теоретично-світоглядної моделі не є такою драматичною, як для моніста.

Як зазначалось вище, концепцій плюралізму є немало. Наприклад, «системний плюралізм» стверджує багатоманітність способів осягнення світу при засадничій цілісності самого світу. Цей плюралізм «не заперечує того, що є істина. Але він передбачає рух до неї з різних боків», – пише Л. Н. Столович [11: 56].

Інший варіант плюралізму – архаїчний або вихідний – наполягає на ідеї, що «реальне» конституюється дослідником, тому кожна філософія має свою власну реальність. «Реальне» варіюється по-різному у різних філософіях, але, наголошують представники цієї концепції, можна говорити про спільну неформульовану реальність, що є ніби «першопричиною» формульованих реальностей. Тож різні формулювання не суперечать одне одному, оскільки підґрунтя у них всіх одне. Співмірність постає не в однаковості результатів, а у взаємній трансльованості від однієї сутнісної можливості до іншої [12].

Методологічний плюралізм зводиться до визнання узгодженості ідеальності реальної з плюралізмом поглядів. Ідеальна реальність стає підґрунтям для увідповіднення різних поглядів різних людей. Плюралізм гіпотез передбачає одну реальність, але це є реальність сутностей, а не індивідуальних сприймань. Ця реальність фізична, а погляди на неї різні. Окремі погляди можуть виявитися помилковими тоді, як добуто істину [14: 3-7].

З позиції перспективного плюралізму лише через наші власні перспективи нам даний доступ до світу. Ми сприймаємо різні світи, а не один і той же. Кожен з нас має власну реальність і їх буде стільки, скільки є суб'єктів сприймання.

Г. Прайс виділив так званий «горизонтальний плюралізм», який передбачає існування великої кількості можливих наукових світоглядів, але всі вони є н а у к о в и м и світоглядами, що дає підстави віднести їх до одного і того ж рівня лінгвістичної активності. Що стосується вертикального плюралізму, то йому властиво визнання незводимої множинності видів дискурсу – моральних, мистецьких чи наукових [15].

В аналітичній традиції філософування існує також поняття «системного плюралізму». Моністи, звичайно, заперечують саму можливість існування такого плюралізму. Вперше цей вираз був застосований Генрі Майерсом. Цей різновид плюралізму визнає нескінченну кількість можливих перспектив щодо «метафізичного об'єкта», і передбачає що, кожне із них має свою можливу систематизацію, кожна із систем систематизує індивідуальні сайти зі спільними рисами і має свій набір категорій.

Якщо ж звернутися до питання принципової новизни плюралістичної методології, то треба зазначити, що вона полягає в зображенні світу не як системи, а як структури, в якій чиниться взаємодія, а не підпорядкування. Це принципово інший підхід, якісно новий порівняно з моністичним. Звичайно, так звані м'які форми плюралізму не вільні від окремих вкраплень релятивізму. Для його подолання і створення несуперечливої інтегральної концепції пізнання Р. Силван запропонував концепцію радикального плюраліза-

му, що передбачає існування численних частково порівнюваних теорій, що розмаїттям способів взаємодіють з численними актуальними світами [16]. Наскільки вона є ефективною зможуть засвідчити майбутні дослідження у цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Stroud B. Analytic Philosophy and Metaphysics // *Wo steht die Analytische Philosophie heute?* - Wein, 1986. - P. 58.
2. Грязнов А.Ф. Аналитическая философия: проблемы и дискуссии последних лет // *Вопросы философии.* - 1997. - № 9.
3. Див напр.: Quine W. v. O. *Ontological Relativity / Ontological Relativity and Other Essays.* - New York, London: Columbia University Press, 1968.
4. Див. Козловський А.А. *Право як пізнання.* - Чернівці: Рута, 1999. - С.73.
5. Фейерабенд П. *Избранные труды по методологии науки.* - М.: Прогресс, 1986. - С. 321-322.
6. Бердяев Н.А. *О рабстве и свободе человека. Опыт персоналистической философии* // Бердяев Н.А. *Царство Духа и царство Кесаря.* - М.: Республика, 1995. - С.41.
7. Козловський А.А. *Цит. вид.* - С.72.
8. Столович Л. Н. *О системном плюрализме в философии* // *Вопросы философии.* - № 9. - 2000. - С. 46.
9. Там же. - С. 47.
10. Джеймс У. *Вселенная с плюралистической точки зрения.* - М.: Космос, 1911.
11. Столович Л.Н. *Цит. вид.*
12. Watson W. *Types of Pluralism* // *The Monist.* - 1990. - Vol. 73. - №3, July. - P. 357-359.
13. Див.: Pepper S.C. *World Hypotheses: A Study in Evidence.* - Berkly, Los Angeles, London: University of California Press, 1970.
14. Див.: *Філософський метод: перед лицем нових парадигм / Філософські пошуки.* Вип. I-II. - Львів-Одеса, 1997.
15. Див.: Price H. *Metaphysical Pluralism* // *Journal of Philosophy.* - 1992. - Vol. 4. - P.384-410.
16. Див.: Sylvan R. *Radical Pluralism - An Alternative to Realism, Anti-Realism and Relativism.* // *Relativism and Realism in Science* / Ed. by R. Nola. - Dordrecht, Boston, London, 1988.